

IV.

Arad vármegye népességi viszonyai általában.

Nyelv és vallás.

Irta: Dr. Somogyi Gyula.

Arad megye lakosságának száma az 1900-iki népszámlálás adatai szerint 349,890 lélek.¹⁾ Ebbe a számba Arad városa lakossága, mivel a városról külön lesz szó, nincs beleértve. A megye terület 6331·39 □ klm. (73,700 kat. hold), esik tehát a megye 1 □-kilométernyi területére átlag 52 lélek. Népesebb a sík vidék, gyéribben lakott a jelentékeny területű hegyvidék. A községek száma 216.²⁾

A megye népessége népfaji (ethnikai) jelleg szerint nagyon megoszlik. Legnagyobb számban vannak a románok: 214.250 l., azután a magyarok: 71.894 l., németek 34.505, tótok 5306 és 289. Más nyelvű lakók csak nagyon szórányosan és csekély számban élnek itt.

A megye 216 községe közül a fajtöbbség 22-ben a magyar, 9-ben a német, 185-ben a román.³⁾

A nyelvterületi viszonyok következőképen alakulnak:

182 román helység egy tagban fekszik, a megye éjszaki, éjszakkeleti és keleti részén, a bihari havasoktól (Gaina) a Marosig (Máriaradna) terjeszkedve. Külön esik ettől 3 román helység a Maros alsóbb mellékén, u. m. Óbodrog, Ópécska és Szemlak.

A magyar helységek nyelvterületét ketté osztja a Békésbe átnyuló román nyelvhatárnak vonala, melytől éjszakra 7, délre 11 alkot külön csoportot. Az északi községek a bihari magyar nyelvterületet egészítik ki, a déliek a csanádit. Külön magyar nyelvszigetek: Szapáryliget, a Fehér Körös-völgyben, Dezsőháza a Csigervölgyben, Ujfazekasvarsánd a Nádor-csatorna mellett és Gyorok a Maros-mellékén.

A német helységek közül 4 (a Maros- és a Száraz-ér mellékén) a bánági sváb nyelvterületet egészíti ki, u. m. Zsigmondháza, Öthalom, Újpanát és Újpálos. A többi 5 nyelvsziget; fekvésük: Németpereg a

¹⁾ 1910-ben 351.222. — ²⁾ Az 1910-iki népszámlálás adatai itt még nem voltak felhasználhatók. — ³⁾ Az itt következő számadatok Balogh Pál, A népfajok Magyarországon c. művéből vannak véve, melynek adatai az 1900-iki népszámlálás eredményein alapulnak.

Százaz-ér mentén, Almáskamarás, Aradszentmárton és Elek a Maros-Körös közben és Újszentanna a Nádor-csatorna mellett.

A nemzetiségi, illetőleg nyelvi viszonyszámok Arad megye járásaiban következők.

100 lélekre esik :

Járás neve	magyar	román	német	szerb	egyéb
aradi	44·2	34·0	18·0	2·0	1·8
borosjenői	14·0	82·0	1·0	1·7	1·3
borossebesi	7·7	89·5	1·0	—	1·8
eleki	26·7	38·0	29·7	—	6·6
kisjenői	35·5	59·0	3·5	—	2·0
nagyhalmágyi	1·5	98·0	—	—	0·5
pécskai	49·7	31·2	11·5	1·0	7·0
máriaradnai	4·7	89·2	4·5	0·5	1·1
tornovai	6·0	92·0	1·2	—	0·8
világosi	18·0	54·7	25·2	—	2·1

Vallási viszonyok. Amilyen nagy a nyelvi, ép oly nagy a felekezeti megoszlás is Arad megye népénél. A jelentékeny számban képviselt felekezetek a következők:

római kath.	80.210
gör. kat.	13.889
gör. keleti	204.308
ágostai hitv. ev.	8.183
református	18.699
unitarius	51
izraelita	3.999
egyéb vallásuak	501

A felekezetek területi elosztása következő képet mutat :
100 lélekre esik :

Járások	rom. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. hitv.	ev. ref.	izr.
aradi	47·5	1·5	35·0	2·0	7·0	7·0
borosjenői	10·5	9·5	74·0	1·5	3·0	1·5
borossebesi	6·2	2·2	87·7	0·5	1·7	1·5
eleki	52·2	—	38·5	6·0	2·0	1·5
kisjenői	15·2	9·0	51·0	1·0	22·0	1·7
nagyhalmágyi	1·0	—	98·2	—	—	0·7
pécskai	45·0	5·0	30·2	8·2	10·0	1·5
radnai	8·2	2·2	87·5	—	0·5	1·5
tornovai	5·7	7·5	85·5	—	0·5	1·0
világosi	36·7	2·5	54·0	3·5	1·7	1·5

A más vallásúak oly jelentéktelen számban vannak, hogy a kimutatás fölösleges.

Népvallások. El nem ismert felekezetek. Jelentékeny és folyvást fokozódó jelentősége van Arad megyében két el nem ismert felekezetnek: a baptizmusnak és nazarénizmusnak és kis töredékben a szombatosoknak (adventistáknak). Erkölcsi és nemzetiségi tekintetben mindkettőnek nagy átalakító hatása van.

A baptizmus 1893 óta terjed és hódít a megyében. Egy munkás ember hozta be Békésről és eleinte inkább a nők között terjedt, később nagyobb arányban a férfiak közt is. Számukat 1904 végén 1825-re tették¹⁾ a községek számát, hol el van terjedve, 66-ra. Ma e számadatok jóval nagyobbak. Az egyes járásokban gyűjtött hivatalos és hiteles adataim szerint számuk 1910-ben 13460 volt. A községek száma, melyekben kisebb-nagyobb számban vannak, 90-nél is több. Híveit a baptizmus részben a református egyház, de túlnyomólag a gör. keleti egyház híveinek, főleg a románok sorából gyűjti. A református egyház híveit az eszme-irány rokonsága viszi által: tiszta evangéliumi alap, ceremoniatlan istenisztelet. A románság nagyszámu csatlakozásának más rugói vannak. A baptista község véneinek, vezetőinek meleg érdeklődése a hívek sorsa iránt, önzetlen odaadása és testvéri szeretete a szövetség tagjai irányában, ellenálthatatlan varázserővel kapcsolja e tagokat egy szoros láncba. Bizonyos, nagyrészt anyagi okokból eredő ellenszenv egyházuk pópái iránt, a nagy anyagi megterhelés, mely szintén nemzetiségi antagonizmusból ered, — midőn t. i. a község nem akarja elfogadni az államségelyt — főképen az, ami a baptizmus ölébe tereli a híveket.

A baptisták jobbára a földmivelő és kisiparos osztályból kerülnek ki. A baptizmus terjesztésének némi rendszerességét is fel lehet ismerni. Nyolc *munka-kerületre* van osztva a megye s ezek főhelyei Kürtös, Világos, Kovászi, Kurtakér, Bél, Körösbökény, Arad és Erdőhegy. Ezeken kívül sokan élnek a következő helyeken: Almászegres, Bozód, Ópécska, Mácsa, Szinte, Szineke, Székudvar, Sikló, Feltót, Gyulavarsánd, Ottlaka. A baptista község szerepvivői: a hitközségi elöljáró, a hitszónokok, a gyülekezeti vének, evangelisták és diakónusok. Beszédjük bibliai és evangéliumi stílust követő. Visszacsendül benne a tiszta élet szeretete és a lemondás. A vasárnapok és ünnepnapok nagyobb része az áhítatnak van szentelve. Reggel 8—9 imádság, 9—10 biblia-olvasás prédikációval, délután 2—3 megint biblia-magyarázat, karének, este 7—8 ismét prédikáció. Szónok rendszeren az, ki legjobban rendelkezik a szónak erejével. Szerdán 8—9 este prédikáció van; minden hónapnak első szombat estéjén 8—9 ima-óra. Imádkoznak a fejedelmekért,

1) L. Budapesti Hirlap, 1905. nov. 22. 323.

hatalmasokért és nagyokért, hogy csend és béke legyen és térjenek önismeretre. A hónap második szombatján imádkoznak az összes emberiségért és elesettekért (kizártakért). A gyermekek részére vasárnap 1—2 biblia-tanítás tartatik.

Hítük főtétele: a szeretet. Mindenkit szeretni kell, senkit rossz szóval illetni nem szabad. A királyt és törvényes alattvalókat tisztelni kell, a törvényeknek engedelmeskedni. Józan tartózkodó életet kell folytatni.

E hittételekből következik a baptizmus nemesítő hatása. Letesznek a káromkodásról, pörpatvarról, ivásról és iszákosságról és nem létezőnek tekintik a nemzetiségi válaszfalakat. Nemzetiségi törekvéseik nincsenek s minthogy az oktatás és biblia nagyrészt magyar, a baptizmus a magyarság előrehaladásának egyik úttörője. A közigazgatási úton beszerzett adataim arra vallanak, hogy a baptizmus népi megújulás, regeneráció, szellemi és anyagi értelemben. Egybehangzóan dicsérettel említik a beérkezett hivatalos válaszok a baptisták tiszta erkölceit, *pontosságát állami és községi terheik lerovásában*, józanságát, takarékoságát és ezzel kapcsolatosan anyagi gyarapodását. Fennhatóság nincs. Szervezve csak annyiban vannak, hogy a budapesti községnek rendelik magukat alá. Különben az egész baptizmus Magyarországon csak szövetség.

Egyéb szokásaik közismeretesek.¹⁾ Vallásuk érdekében nagy áldozatra készek. Számos templomot építettek a megyében. Legszebbek az erdőhegyi és az ópécskai. A hovatartozandóságot, — mint a szabadkőművesek valamely *hely keletén* dolgoznak — úgy jelölik, hogy „szolgáltam az árnyékában.“

A *nazarenizmusnak* is vannak hívei a megye területén. Terjesztette Harangozó János, aki Kigyósról (Békés megye) hozta be. Számuk sokkal kisebb, mint a baptistáké. Legbiztosabb adataim szerint 127-en vannak nazerénusok. Legelterjedtebb a nazarenizmus Nagyzerénden (60), Vadász (40), továbbá Simonyifalván, Zimándközön, Szentleányfalván. Híveiket a református hitbeliek közül nyerik leginkább. Tiszta evangéliumi alapon állanak ők is. Megtérteknek tekintik magukat. Mielőtt valaki közéjük lép, „bocsánatot tesz“, vagyis elkövetett bűneiért vezekelnie kell. Simonyifalván mutatták nekem azt a nőt, ki valamikor gyűjtogatott (alkalmasint meggondolatlanságból vagy pyromániából). Mielőtt nazerénussá lett, önként jelentkezett a hatóságnál, hogy bűneért a világi büntető hatalomtól büntetését nyerje. Eltöltvén börtön-idejét, mint megtisztult lépett a nazerénusok közé s jámbor, kegyes életet folytat. Főbb törvényük: Ne ölj! Aki fegyvert fog, fegyver által fog elveszni. Esküt nem tesznek, még egyházit sem. Azért régebben vadházasságban

¹⁾ Lásd Aradi Közlöny, 1910. márc. 27.

éltek, most csak polgári házasságot kötnek. Papjaik nincsenek, csak irástudóik, kik diplomáikban imát mondanak, felolvassák és magyarázzák bölcselkedő evangéliumi stílusban az evangéliumot. Józanság, mértékletesség, igazmondás főbb erényeik. Ez a szekta kevésbé terjed, mint a baptistáké. Alkalmasint azért, mivel tételei az állami törvényekkel ellenkeznek.

Adventisták. Általában *szombatosok*-nak hívják őket. Összegyűjtött adataim szerint 81-en vannak és pedig Pankotán, Gyorokon (a csángók között), Mácsán, Aradkövin, Mikelakán, Gyulavarsándon gyér számban, valamivel számosabban Székudvaron (46) és Szinekén. Terjesztette megyénkben Huenergardt János, aki a német adventisták misszionáriusa. A szombatot tartják szentnek, disznóhúst nem esznek, nem káromkodnak és szeszes italt nem élveznek. Általában tartózkodnak minden bűntől, csalástól, lopástól. Az áttérés szertartása a megmosakodásból és egy ima elmondásából (Atya, Fiú Szentlélek) áll. Istenitisztelet péntek este tartanak és szombaton délelőtt 9—11, délután 3—4 óráig. Más ünnepet (karácsony, husvét, pünkösd) nem tartanak, csak a szombatot, mely napon nem dolgoznak. E napon tüzet rakni, ételt melegíteni nem szabad. A házasságokat prédikátoraik esketik, de a mellett polgári házasságot is kötnek. Erkölcsök tiszták. A házasságtörő nőt és férfit kirekesztik; a fiatal ember nővel nem érintkezhetik csak házasságban, azért köteles házasodni. Más felekezetbelit nem vehet el. Ha a férfi rosszul bánik nevével, akkor kirekesztik. A katonaságnál fognak fegyvert, de *szombaton* nem. A katonai hatóságok kimérettel vannak e részben velök szemben. A hatósági közegek arról panaszkodnak, hogy hitéletök károsan hat vissza a közgazdasági életre. A hét két napján (szombat vasárnap) nem dolgoznak és a sertéstartást csökkentik. Életmódjuk mértékletes és józan.

Közerkölcsiség. Arad megye közerkölcsiségi viszonyainak megállapításánál nem pusztán a bűnesetekre vonatkozó statisztikai számadatok felsorolására akarunk szoritkozni. Figyelmünket kiterjesztettük minden oly jelenségre is, mely a népesség erkölcsi életének megnyilatkozása, anélkül, hogy ama jelenségek statisztikai számbavétele mindig keresztülvihető volna. Az alispáni hivatal szives közreműködése és hatékony támogatása mellett módunkban volt a leghivatottabb közegektől minden részben a legtüzetesebb s egyszersmind legmegbízhatóbb adatokhoz jutni. Így puhatoltuk a megye népességének házassági viszonyait, helyesebben a házasságon kívüli együtt-élés (vadházasságok) számát, körülményeit és indokait, továbbá a törvénytelen gyermekek számát, a magzatelhajtás, prostitúció, kuruzslás előfordulását, az alkoholizmus terjedését, a bűncselekmények számát és lelki indokait, utóbbiaknál kiváló súlyt helyezve arra, egyetemesek-e a jelenségek avagy csak helyen-

kint, szórványosan mutatkoznak-e. Ily irányban feltett kérdéseinkre a megye minden községétől kellő felvilágosítást nyertünk. A beérkezett válaszok összegezése mintegy összképe a megye közerkölcsiségének.

A vadházasságok (a beérkezett válaszok szerint) gyakoriak, nagyobb számuak 92 községben, kevés számuak 105 községben. Legnagyobb a viszonylagos számuk a radnai járás tótváradi körjegyzői körületében. Itt a következő feltűnő szám adatok mutatkoznak.

Kisbaja : a lakosság száma (1900. népszámlálás) 585, vadházasságok száma 9 ; Alsóköves : lakosság száma 735, vadházasságok száma 38 ; Szarvaság : lakosság száma 470, vadházasságok száma 12 ; Gyulató : lakosság száma 1096, vadházasságok száma 42 ; Farkasháza : lakosság száma 858, vadházasságok száma 34 ; Tótváradi : lakosság száma 1141, vadházasságok száma 15.

Ethnikai szempontból vizsgálva a házassági viszonyokat, legtöbb vadházasság a románság között fordul elő és a cigányságban, kevesebb a német, legkevesebb a magyar nép között.

A vadházasságok nem irandók mindig és mindenütt az erkölcsi lazultság rovására. Az együttélés gyakran külső körülmények kényszerítő hatásából ered : vagy házassági akadályok merülnek fel, vagy a katonakötelezettség gátolja a legényt, vagy szegénység is játszik közre ; nincs pénz lakodalmi és egyéb költségekre.

A vadházasságok jelentékenyebb vagy csekélyebb száma befolyással van egyszersmind a házasságon kívüli születések számára, ámbár kimutathatólag a törvénytelen gyermekek nagyobb száma nem épen a vadházasságban élőkől származik. Sőt lehet mondani, hogy az együttélők a gyermekeket nagyjából törvényesítik törvényes házasságra való lépésükkel.

A magzatelhajtás aránylag csekély mértékben van elterjedve. Összesen 27 községből kaptam értesítést, hol köztudomás szerint létezik, divatban van, de a büntető igazság keze bizonyítékok híján a vétkeseket el nem érheti. Még ezekben a községekben is nagyjából szórványosaknak és gyér számuaknak mondják az eseteket, ellenben felpanaszolják a sűrűbb előfordulásukat Aradkövi, Ágya, Zarándnádás, Alménes, Selénd, Dezsőháza, Lugozó, Kavna, Újárkos, Almászegres s főleg *Ószentanna, Kovászi, Marosborsa, Konop* községekről.

A prostitúcióról a megye területén alig lehet szó. Csak Magyarpécskán van rossz hírű ház, természetesen, hatósági felügyelet alatt.

Az angyalcsinálás megyeszerte kevés számban fordult elő. A hatóság éberebb őrködése, az orvosok szigorú felügyelete elejét veszi az efajta emberirtásnak, vagy legalább is a legszűkebb határok közé szorítja.

Az aradmegyei lakosság lelki világába mélyebb bepillantást engednek a bűnügyi statisztikának adatai. A számok sokat beszélnek, de

nem mondanak el mindent. Községről-községre folytatott kutatásaim lényegesen kiegészítik a bűnesetekről összeállított kutatások hézagait. Egyetemesen uralkodó **hajlamok**, jellegzetes pszichikai tünetek nyomára akadunk.

Az 1906-ik évi hivatalos bűnügyi statisztika adatai állanak rendelkezésünkre. Ezek szerint vármegyénkben az összes elítéltek száma 2944. Esik e szám alapján 100,000 lélekre 838 elítélt. Nem kedvező adat, ha azt tekintjük, hogy Biharban ugyanezen viszonylat szerint 790, de már Krassószörényben 922.

Nem véve a kisebb s csakis intelligenciával kapcsolatos — tehát nem népi — bűneseteket számba, Arad megye területén a következő bűnesetek a legszamosabbak.

Hatóság elleni erőszak: 146, pénzhamisítás és hamis pénzek terjesztése: 22, szemérem elleni kihágás: 16, rágalmazás (inkább az intelligencia): 69, becsületsértés (ez is kevésbé népi): 658, gyilkosság, szándékos és nagy felindulásban elkövetett emberölés: 614, gondatlanságból okozott emberölés és testi sértés (magzatelhajtás): 20, közegészség elleni büntetendő cselekmények: 59, lopás, jogtalan elcsátítás, tulajdonjog elleni kihágás: 705, rablás: 7, sikkasztás, zártörés, hűtlen kezelés: 61, orgazdaság: 49, egyházpolitikai törvénybe ütköző cselekmény: 153, egyéb büntetendő cselekmény: 108.

A községekben folytatott puhatolódzásaim alapján megállapíthatom, hogy a megye lakossága között — a törvényszék elé kerülő eseteket ide nem értve — mely bűnök és bűnös hajlamok a legelterjedtebbek. Össze-
gyűjtött adataim szerint leginkább el van terjedve a lopás 46 községben, veszekedés 49, erőszakosság 19, vadorzás 6 községben, (Tok, Vám, Temesd, Torjás, Soborsin és Pernyefalva), gyujtogatás 1, (Kerülös) család 3 és hamis tanuzás 2 községben (Ószentanna, Szabadhely). A bosszuál-
állítás, orvtámadás és orgyilkosság egyetemes emberi hajlandóságból ered ugyan, de azért mégis túlnyomólag román községekben fordul elő. A bű-
nök nagy része a szesz élvezetével függ össze. Az alkoholizmus 85 köz-
ségben van elterjedve.